

Krizsai Mónika

MAKRÁTÓL JERUZSÁLEMIG

I.

2008-ban, a Zrínyi Kiadó irodalmi pályázatot hirdetett meg utolsó nemzeti királyunk, Mátyás királyvá választásának 550. évfordulóján. A beérkezett pályaművek nyomtatott formában 2009-ben láttak napvilágot, köztük egy költői beszéd Konczek József tolmácsolásában. Egy „apokrif” iratról ír, egy különleges kéziratról, mely Mátyás beszédeit tartalmazza Borbálához, Corvin János anyjához. Amely beszéd akár létezhetett is volna. Ez a mű volt az, amely felkeltette az érdeklődésemet Borbála iránt. Akkor én Mátyás király egyetemével, illetve egyetemeivel foglalkoztam, pontosabban az értelmiség képzettségével és lehetőségeivel Mátyás király korában. A bécsi egyetem korabeli feljegyzéseiben már akkor találkoztam utalással Borbálára azzal összefüggésben, hogy Beatrix királyné az egyetem doktorait is felkereste meddsége ügyében, amiért a király szeretőjét tette felelőssé. Erre a gondolatmenetre a későbbiekben még visszatérek.

Bevezetesként még szeretném megjegyezni, hogy ezt az előadásomat, a tudományos kutatás és a szépirodalmi mű összevetését megjelentette az Ősi Gyökérben dr. Gyárfás Ágnes. Amit most szeretnék elmondani, az inkább képviseli a történeti tényeket Borbálával kapcsolatban. Ami újdonság, és a közelmúlt kutatásainak eredménye, hogy bemutatásra kerüljön egy olyan ábrázolás, ami minden valószínűséget számba véve Edelpeck Borbáláról készült.

II.

Igazából nagyon keveset tudunk Borbáláról, de mégsem. A kortársak nagyon szemérmesen hallgatnak róla, mintha egyezményesen megfogadták volna, hogy nem írnak, nem beszélnek róla.

Egyetlen kortárs, a raguazai születésű, dalját szarmazású bencés apát, Lodovico Tubero írt róla Kortörténeti feljegyzések című munkájában: „Ugyanabban az időben az emberi dolgok eleve el-

rendelt változékonysága folytán Mátyás király fia és a királyné között viszály támadt, hogy a Hunyadi ház mielőbb a kijelölt romlásba dőljön; ez pedig mindkettejük számára igen nagy bajjal járt. Egyiküket ugyanis megfosztotta az uralkodás biztos reményétől, másikukat pedig a hatalmas pénztől. Innen a királyné a házasság jogán, onnan a herceg, mintha törvényes örökös lenne, igyekeznek a hatalmat megkaparintani. Őt tudniillik egyebek mellett – amelyekkel a rossz tanácsadók a tapasztalatlan ifjút hangolták – leginkább az ösztönözte az összes jeles és nagy dolog reményére, hogy tudniillik Mátyás király első feleségének halálával feloldatván a házasság köteléke alól az ő anyját királyi módon, szinte, mint törvényes feleségét a házában kedvére tartotta, és tőle született gyermeke miatt – mint sokan állítják – feleségül vette volna, ha a barátai le nem beszéltek volna róla. Hozzájárult ehhez még az is, hogy ő volt a halott uralkodó egyedüli fia, és majdnem olyan tiszteletnek örvendett, mint az uralkodás reményére várományosokként születettek. Egyébiránt amennyire támogatta Mátyást a királyság megszerzésében Hunyadi Jánosnak, a kiváló vezérnek a vitézsége, annyira kárára vált annak az uralkodó zsarnoksága; ugyanis semmi sem olyan hatékony a királyok gyermekei számára ahhoz, hogy a nép jóindulatát megnyerjék, mint az atyai igazságosság emlékezete.”

III.

Ezen beszámolón kívül három okirat és egy feljegyzés maradt ránk a klosterneuburgi apátság levéltárában, valamint egy Mátyás király által kibocsátott adománylevél.

A feljegyzés: ebből tudjuk meg, hogy

- Borbála családi neve Edelpeck
- házasságra lépett Enzersdorfi Frigyessele,
- és azt a tényt, hogy Mátyás király fiának ő volt az anyja.

Az okiratok:

1. Egy adás-vételi szerződés 1478. december 12-i, illetve
2. Edelpeck Borbálának, Corvin János édesanyjának végrendelete, amely 1491. szeptember 13-án került aláírásra.
3. Egy meghatalmazás 1495. március 30-i dátummal.

Itt szeretném megjegyezni, hogy azokkal a feltételezésekkel, mondákkal, írott forrásokkal a mai előadás nem foglalkozik, amelyek Borbála kilétére keresték a választ. A közelmúltban jártam Wroclaw-ban, szívesen kerestem volna boroszlói Borbála nyomait, de a tények legalább annyira romantikusak, mint némely feltételezés.

1. Az adás-vételi szerződés egy enzersdorfi malom tulajdonjogának megszerzése, amiből azt tudjuk meg, hogy 1478-ban Borbála már férjnél volt.

2. A végrendelet. 1491. szeptember 13-i Borbála megírta végrendeletét. „Fejedelmi” kincsekről rendelkezett: „Arany- és ezüstkeresztek és –kelyhek, igen nagy mennyiségű igazgyöngy jutott Stein város plébániatemplomának Szt. Borbála oltárára, ugyancsak a szomszéd Loiben templomára, a bécsi Mária Magdolna-kolostorra, a mariazeili és a mária-völgyi templomokra. Gazdagon hagyatkozott az enzersdorfi plébánia templomára és saját várkápolnijára is. Ruhatára legpompásabb darabjait miseruháknak szánta. A vörös atlaszszoknyájának felét a steini Szt. Borbála oltárnak, a másik felét a zelli Miasszonyunk templomának adta. Ugyanígy megosztotta arany bársony-szoknyáját, felét a steini templomra, másik felét loibeni egyházra hagyta. Egy aranyvirágokkal díszített kék kelméről úgy rendelkezett, hogy abból a klosterneuburgi kolostorban Szent Lipót tiszteletére miseruhát készíttessenek. Ennek díszítésére külön is rendelt drágaságokat. (A Szent Lipót tiszteletére rendelt miseruhát a kolostor XVI. Századi inventáriuma Borbála adományaként említi.) Igen nagy mennyiségű gyöngyöt, valamint ruhatárának gyöngyökkel díszített darabjait a bécsi Mária Magdolna-kolostornak

adományozta azért, mert értékeit eddig is ott őrizték. Ugyancsak a Bécsben lévő Szent Jeromos házra hagyta aranybarna köpenyét. Ezt az intézményt a megtévedt, majd a vezeklés útjára tért nők részére alapították. A város egyik egyházi nevezetessége volt, éppen sajátos karitatív célkitűzései miatt. Borbála úgy rendelkezett, hogy őt is itt helyezték majd végső nyugalovóra. Végrendeletének egy passzusa magyarországi vagyónáról intézkedik.

Kedves fiára, János herceg úrra hagyta besztercebányai házát, melyet neki ura, a király vásárolt. „Uram vette nekem – mondta – és erről pecsétet és oklevelet adott.” A besztercebányai házra a későbbiekben térek ki.

3. A meghatalmazás azokat az intézkedéseket tartalmazza, amelyeket férje, Enzersdorfi Frigyes Borbála halála (1495 ?) után foganatosított.

IV.

Borbálának egyetlen hivatalos megjelenése volt Budán 1489-ben, amikor Beatrix vádjai miatt kellett odautaznia akkori otthonából, Klosterneuburgból. A modenai levéltárban található az a levél, amit Beatrix nővérének, a ferrarai hercegnőnek írt, és tájékoztatta, hogy kérte a pápai legátust, járjon közbe, hogy Borbálát közzösítse ki az egyház, mert megbabonázta őt, és miatta lett meddő. Intrikájához meggyőzte Hyppolit herceg kísérelőjét, Beltramo Costellinót, és kérte a bécsi egyetem professzorainak támogatását is.

Borbála megjelent Budán, a király pedig fiával Beatrix előtt. A feljegyzések szerint a majdnem tettelességig fajult vitában a királyné alul maradt. Sőt, élete későbbi folyására nézve kifejezetten rosszul sült el ez a találkozó. 1494-ben Ulászlónak ugyanis majd ez lesz az „adu” a kezében a pápai legátus előtt: nem veheti el feleségül Beatrixot, mert tőle gyermek nem várható, hiszen a király ágyasa, Borbála megátkozta. Ulászló levelében szerepelt, hogy az asszonyt Borbálának hívják.

V.

Tudjuk azt, hogy Borbála és a király kapcsolata rendezett volt. 1482-ben és 1484-ben is vendégségben volt fia anyjánál.

Az adománylevél szövege, ami a legérdekesebb, amit Mátyás király állíttatott ki:

„Mi, Mátyás Isten kegyelméből Magyarország és Csehország királya tudatjuk levelünkkel mindazokat, akiket illet. Amikor mi mintegy négy éve Ausztriában fölséges fejedelmi urunknál, Frigyes római császárnál, a mi kedves atyánknál időztünk, történt, hogy vidéken volt alkalmunk megtapasztalni azt, ahogy a nemes Borbála asszony, a steini Hans Edelpeck lánya, az apa, az anya és barátaik nekünk fontos ügyeinkben és szükségünkben hűségesen szolgáltak. Akiket mi megkedveltünk és kitüntettünk, illő azért és jogos, hogy az ő nemzetségüket királyi adományokban részesítsük. Ezért mi a nevezett Borbála asszonynak, aki nemes erényekkel ékesítve és udvari magatartást tanúsítva jelent meg előttünk, és a királyi Magyarországon az ő erénye tetszést nyert, amelyek minket arra indítottak, hogy neki királyi adományt tegyünk. Megtekintvén az említett okokat, királyi kegyből és különleges jóakarattól az ő, valamint apja és anyja által tett kegyességre is emlékezve, Besztercebánya városunkban egy kőházat, egy bányát és egy majorságot ugyanott, valamint Szent Jakab, Podlavicz, Rechka, Mayer- és Ulmanfalva és Németfalva nevű Zólyom vármegyebeli falvakat, amelyek mind a nevezett házhoz tartoznak, minden szükséges fölszereléssel, tartozékaikkal, művelt és műveletlen szántóföldjeikkel, a réteket, a legelőket, hegyeket, völgyeket, vizeket, patakokat, halastavakat, tavakat, malmokat, malomhelyeket, minden fölszereléssel és tartozékkal, ami jog szerint, vagy régen hozzájuk tartozott a nevezett Borbála asszonynak, örököseinek és utódjainak adjuk, hogy azt örökösen és visszavonhatatlanul birtokolják.

Kelt Diósgyőrben, ... az Úr 1473. Esztendejében, magyar királyságunk XVI., cseh királyságunk ötödik évében.”

Tehát, 1473-ban, amikor Corvin János fél éves, Diósgyőrben tartózkodik Borbálával. És valószínű, hogy itt van Szilágyi Erzsébet is.

Ez az a besztercebányai ház, amelyet Borbála majd kedves fiára, János hercegre hagy.

Besztercebányát Zsigmond király öt másik bányavárossal együtt feleségének adományozta, innét számítva 1548-ig a királynék tulajdonát képezte. Hasonlóan királynéi birtok, ahogyan Diósgyőr is.

Ez a ház, az ún. Jung, vagy Károlyi ház a város legtekintélyesebb épülete volt. A korabeli feljegyzésekben kamaraudvarnak nevezik. 1466-ban Laki Thúz János és Ernuszt János vásárolták meg. 1470-ben Ernuszt az egyedüli tulajdonosa. Tőle bérelték a Thurzók és a Fuggerek.

Tőle szerezte meg Mátyás (mint majd később látni fogjuk, feltehetőleg erőszakkal) a tulajdonjogot. A király két ízben járt Besztercebányán. Először 1465-ben, majd 1478-ban, Beatrix-szel együtt. Ismerjük egy levelét 1481-ből, amiben megírja a város tanácsának, hogy bontsák le a piactéren álló vásári bódét.

Bizonyíthatóan tudjuk, hogy 1490. július 31-én Ulászló Farkashidán, amikor kihirdeti a Corvin Jánossal kötött egyességét, benne az apjától kapott javait, a besztercebányai házat is felsorolja. 1491-ben Borbála a végrendeletében hagyja fiára.

Fontos megemlíteni még a ház és Corvin János kapcsolatában azt a tényt, hogy 1493 januárjában Báthory István országbíró megidézte Corvin Jánost Ernuszt János ellenében, minek következtében 1494. decemberében az elismeri, hogy a besztercebányai kőház és tartozékai Ernuszt jogos tulajdonát képezik. A birtok tehát visszakerült előző tulajdonosához, aki újra bérbe adta a Thurzóknak és a Fuggereknek.

Időben szaladjunk az 1950-es évekig, amikor ház felújítása során, a belső terem falán – amely a bejárati szinttől pár lépcsővel lejjebb helyezkedik el, kb. 4 x 8 méteres, dongaboltozatos – freskók maradványaira bukkantak. Ezek a szemmagasságtól felfelé díszített figurális freskókkal borítottak, az egész felület zöld alapon barnás-okkeres ornamentikával fut a mennyezetig. Az alsó rész is zöld, téglaszínű és zöld kockákkal díszített.

Hogy ez miért fontos Corvin János anyjának, Edelpeck Borbálának a szempontjából, arra a fres-

kók adnak választ. És viszont is fontos a ház története szempontjából, mert be lehet azonosítani kinek és mikor készíthették a díszítést.

1966-ban Lajta Edit tanulmányában feldolgozta a jelenetes ábrázolásokat, de nem foglalt állás abban, melyik képek készülhettek Borbálának.

•

Ha felsorolásszerűen végig nézzük a freskókat, a válasz adni fogja magát:

1. kép: az ajtón belépve, szemben nagyméretű falikép, amelynek témája erdei jelenet. Talán a Hubertus-legenda. Hátranéző szarvas, amelynek analóg ábrázolásokban kereszt van a szarvai közt, itt hiányzik. Egy nőalak töredéke. A kép előtérben kinéző, elegáns hermelinköpenyes, jogaros férfialak, hosszú, vállra leomló aranyzínű hajjal, markáns orral, előre ugró állal. Bonfini leírása Mátyásról.
2. kép: Zsuzsanna és a vének. Zsuzsanna körülzárt kertben meztelenül ül egy fadézsában, két oldalról a két vén nyúl feléje. A kép szélén piros ruhás szolgáló távoli alakja látható egy palota kapujában. A kerítésen kívül folyó, azonos hajó, növények, fák, madarak és távoli táj.
3. kép: Sziklákat ábrázoló kép rejtélyes férfialakkal, mintha vizet fakasztana.
4. kép: Szent Borbála toronnyal. Borbála, aki a bányászok, puskaporgyártók, tüzérek védőszentje.
5. Utolsó ítélet, Jézus mandorlában, mellette Mária és Keresztelő, valamint angyalok, üdvözültek és kárhozottak csoportjai. Vele szemközt van Dániel, igazságos ítéletével.
6. kép: Jézus és a samáriai asszony a kútnál.
7. kép: Angyal mutatja Dánielnek, hol érdemes kincs után ásnia. Annak a Dánielnek, aki igazságot szolgáltat Zsuzsannának. Dánielnek, aki segít a bajból, veszélyből való kimenekülésből.
8. kép: Szent György, amint ledöfi a sárkányt. Aki a lovagi küzdelem keresztény hőse, mellette Dániel, aki az okosság („Az okosság olyan tulajdonság, mellyel mások felett győzni lehet... egyenértékű a fizikai erőpróbával.”

– ahogyan Kriza Ildikó írta), igazság babiloni hőse. Mátyás címere alatt helyezkednek el, akit, ugye már a saját kora is a keresztény hit oltalmazójának, igazságos bírónak tartottak.

9. kép: Ajtó fölött medvét táncoltató figura és dudás alakja.
10. kép: A róka és a gólya meséjének illusztrációja. Aesopusz állatmeséi Lajta Edit szerint a humanizmus városi terjedésére utalnak, ami a polgári humanizmus, tehát nem csak főúri körökben volt ismert.
- 11-12. kép: kettő darab, egyenként kb. egy méter átmérőjű kör, a bal oldaliban piros ruhás férfialak.
- 13-14. kép: címerek, egyik Mátyásé, a másik Beatrixé.

Ha összevetjük az ábrázolásokat Borbála életével, megnyugtató választ kapunk: az utolsó ítéletnél igazságosan fogja tetteit megítélni a Mindenható.

A képeket nézegetve önkéntelenül is felmerülhet, hogy melyik ábrázolhatja Borbálát. Milyen lehetett az a nő, akinek fia született Mátyás királytól.

Erre a kérdésre Váralljai Csocsány Jenő tanulmányait alapul véve lehet választ találni. Ha valós tényként kezeljük azt a kijelentését, hogy a most Münchenben található Corvin János arcképet Albrecht Dürer festette, akkor eljuthatunk Borbálához is.

A Dürer család bizonyíthatóan folyamatosan kapcsolatokat ápolt az itthoniakkal. Az idősebb Albrecht Dürer, aki Gyulán született, László testvérével, aki Gyulán nyergesmesterként működött, János testvérével, aki Nagyváradon volt pap, sosem szakította meg az érintkezést. László fia, Miklós szintén Nürnbergben élt, ahol Unger néven volt aranyműves.

Regiomontanus, vagyis Müller János révén is kapcsolatban állhatott a magyar királyi udvarral. Erre az a magyarázat, hogy Regiomontanus a pozsonyi egyetem megszűnése (1471?) után Nürnbergbe költözött, és az tény, hogy a Dürer-ház erkélyén csillagászati megfigyeléseket végezett. (Miután elhunyt, Má-

tyás király sikertelen kísérletet tett hagyatéka megszerzéséért.)

Dürert apja 1490-ben vándorútra küldte. Gyula földesura ekkor Corvin János volt. Tudjuk, 1490 húsvétja után indult el Nürnbergből, tehát április 11-én. Mátyás király ekkor már halott. Az idősebb Albrecht feltehetően ötvösműveket küldhetett Mátyás udvarába, ahogy tette ezt 1492-ben, amikor III. Frigyesnek szállított ilyeneket.

Azok az ékszerek, amelyek a Corvin János ábrázoláson szerepelnek, részét képezhették azoknak az ötvösműveknek, amelyeket magával hozott. Találkozhatott Borbálával is. Hoffmann Edit, aki régi magyarországi festészet nürnbergi kapcsolatairól írt tanulmányt, megemlíti, hogy Dürernek, a Mária élete fatetszet ciklusának angyali üdvözlete analóg a besztercebányai Szent Borbála oltár „a pogány bölcsekkel vitatkozó szent Borbála” ábrázolásával.

Talán ilyen volt Edelpeck Borbála, aki fiút szült Mátyás királynak, és aki utolsó éveit a bécsi Szent Jeromos-ház megtévedt és megtért lányainak házában töltötte, és akit – végrendelete ellenében nem ide, hanem a klosterneuburgi Szent Ágnes kápolnába helyeztek örök nyugovóra. Ami azt jelentette, Borbálát nagyrabecsülés övezte.

Végezetül térjünk vissza a szépirodalomhoz és a kézirat utolsó mondataira, amikor Mátyás király elmondja Borbálának, mit kíván örökül hagyni a fiára. Nem az anyagi javakról beszél, hanem az életről, arról, ami VAN:

„Van – az erős Magyarország. Nézd határait, ahol tengerekre látnak. Ez a van... Lásd, miként tudja a magyar elme megmutatni a világnak leképeztetése által, hogy egyfelől ha semmi sincsen, mégis minden van. Mert van élet. A fiam, aki által mindenem van. Még az is lehet, hogy az, ami egyszer van, az már soha többé nem lehet, „nincsen.” Azért, mert az, ami van, megint lehet belőle „van”, mert már tudjuk, hogy milyen VOLT.”

Baldassare Estense: A fiatal Corvin János (1486)

A Mátyás-ház Besztercebányán